

Skala przywiązania do miejsca – polska adaptacja *The Measure of Place Attachment* D. Williamsa i J. Vaske’a (2003)

Alan Mandal¹, Marcin Moroń²

¹ Katedra Geografii Regionalnej i Turyzmu, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski

² Zakład Psychologii Społecznej i Środowiskowej, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Uniwersytet Śląski

Artykuł prezentuje procedurę przygotowania polskiej wersji *Skali przywiązania do miejsca* Daniela Williamsa i Jerry’ego Vaske’a (2003). Pozycje skali zostały przetłumaczone z wersji oryginalnej w zespole geografów i psychologów, zajmujących się zagadnieniem przywiązania do miejsca i posługujących się biegle językiem angielskim. Przeprowadzono badania z wykorzystaniem polskiej wersji skali, uwzględniając zmienne socjo-demograficzne, społeczne i fizyczne, będące predyktorami przywiązania do miejsca (wiek, płeć, wykształcenie, długość zamieszkiwania w miejscowości, historia przeprowadzek, zakorzenienie rodzinne, poczucie bezpieczeństwa, rodzaj własności, wysokość zabudowy).

W badaniach wzięła udział grupa 620 osób (291 mężczyzn i 329 kobiet), zamieszkujących miejscowości o zróżnicowanej wielkości. Potwierdzono dwuczynnikową strukturę *Skali przywiązania do miejsca*, obejmującą czynniki tożsamości miejsca i zależność od miejsca. Podskale mierzące oba czynniki odznaczały się wysokimi wskaźnikami rzetelności, $\alpha \geq 0,88$. Ogólny wskaźnik przywiązania do miejsca miał wysoką rzetelność, $\alpha = 0,95$. Przeprowadzona analiza związków zmiennych socjodemograficznych, społecznych i fizycznych z wynikami uzyskanymi przez osoby badane w podskalach tożsamości miejsca i zależności od miejsca, potwierdziła trafność teoretyczną przygotowanego narzędzia

Słowa kluczowe: *przywiązanie do miejsca, tożsamość miejsca, zależność od miejsca, Skala przywiązania do miejsca*

Przywiązanie do miejsca zwróciło w ostatnich dekadach uwagę badaczy z licznych dziedzin nauki: psychologów, geografów, urbanistów, przedstawicieli nauk związanych z analizą migracji społecznych, rekreacją oraz ochroną zdrowia. Zainteresowanie to jest uzasadnione, zważywszy na istotną rolę przywiązania do miejsca w tak zróżnicowanych kontekstach, jak relacje społeczne (Lewicka, 2005; Mesch, Manor, 1998; Payton, Fulton, Anderson, 2007), aktywność obywatelska (Félonneau, 2004; Lewicka, 2005; Zenker, Rütter, 2014), zdrowie publiczne (Williams, Patterson,

2008), ogólny dobrostan psychiczny i psychospołeczny (Rollero, De Piccoli, 2010; Williams, Patterson, 2008), rozwój indywidualnej tożsamości mieszkańców (Chow, Healey, 2008), adaptacja emigrantów do nowego środowiska (Rishbeth, Powell, 2013), zaburzenia psychiczne w sytuacji wymuszonej relokacji (Fullilove, 1996), zaangażowane społecznie planowanie przestrzenne (Manzo, Perkins, 2006; Vorkinn, Riese, 2001), a także promocja zachowań prośrodowiskowych (Cheng, Wu, 2014). Dokonujące się aktualnie przemiany polskiego społeczeństwa w zakresie struktury wiekowej ludności, polityki mieszkaniowej, mobilności i emigracji przedstawicieli różnych grup wiekowych przemawiają za zasadnością zwiększenia zainteresowania problematyką przywiązania do miejsca. Dbłość o poprawność empirycznych analiz poświęconych temu zagadnieniu wymusza konieczność posługiwania się adekwatnymi i dobrymi narzędziami pomiarowymi.

Alan Mandal, Katedra Geografii Regionalnej i Turyzmu, Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, ul. Będzińska 60, 41-200 Sosnowiec, e-mail: almandal@us.edu.pl
Marcin Moroń, Zakład Psychologii Społecznej i Środowiskowej, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego, ul. Grażyńskiego 53, 40-126 Katowice, e-mail: marcin.moron@us.edu.pl

W światowej literaturze przedmiotu dostępnych jest wiele narzędzi badania zróżnicowanych aspektów subiektywnej relacji człowiek–miejsce (por. Lewicka, 2012). Metody te mają zadowalającą rzetelność, a także potwierdzoną trafność treściową, kryterialną i teoretyczną, jednak ich stosowanie bywa ograniczone do konkretnych kręgów kulturowych i językowych (np. włoska *Skala przywiązania do sąsiedztwa* – Bonaiuto, Fornara, Bonnes, 2003; hiszpańskie *Skale przywiązania do miejsca i identyfikacji z miejscem* – Hernández, Hidalgo, Salazar-Laplace, Hess, 2007; niemiecka i francuska wersja *Skali identyfikacji z miastem* – Félonneau, 2004; Lalli, 1992). W badaniach polskich przywiązanie do miejsca analizowane jest z wykorzystaniem zestawu narzędzi przygotowanego przez Marię Lewicką (2005, 2010, 2011a, 2011b, 2012). Narzędzia te umożliwiają pomiar przywiązania do okolicy, miejscowości i regionu (*Skala przywiązania do miejsca*), typu przywiązania do miejscowości: miejsce zastane, miejsce odkryte i brak przywiązania (*Skala przywiązania do miejscowości*), oraz wszechstronny pomiar sposobu odzwierciedlenia miejsca w tożsamości jednostki: tożsamość terytorialną (*Skala tożsamości terytorialnej*), lokalną, narodowo-konserwatywną, europejską oraz nieterytorialną (*Skala tożsamości*).

Narzędziem, które zyskało dużą popularność w badaniach prowadzonych w różnych kręgach kulturowych (USA, Australia, kraje skandynawskie; Brown, Raymond, 2007; Payton, Fulton, Anderson, 2007; Vaske, Kobrin, 2001; Williams, Patterson, 2008) oraz w odniesieniu do różnych typów miejsc (Kaltenborn, 1997; Nanitova, 1998; Vorkinn, Riese, 2001) jest *Skala przywiązania do miejsca* autorstwa Daniela Williama i Jerry'ego Vaske'a (2003). Skala została przygotowana w ramach prac interdyscyplinarnego zespołu badawczego i opracowana w warunkach społeczeństwa amerykańskiego. Jej autorami są psycholog społeczny oraz geograf, specjalista ds. zasobów naturalnych i rekreacji.

Powszechność stosowania tej skali, potwierdzenie jej struktury wewnętrznej oraz trafności w licznych badaniach, poświęconych zróżnicowanym zagadnieniom (Kyle, Mowen, Tarrant, 2004; Raymond, Brown, Weber, 2010), przemawiają za zasadnością przygotowania polskiej wersji tego narzędzia. Polska adaptacja *Skali przywiązania do miejsca* Williama i Vaske'a (2003) mogłaby również uzupełnić dotychczasowe polskie metody badawcze stosowane w pomiarze przywiązania do miejsca, rozszerzając tym samym pole podejmowanych problemów badawczych i umożliwiając potwierdzenie już uzyskanych rezultatów w procedurach posługujących się innymi metodami badawczymi. W relacjonowanym badaniu podjęto próbę adaptacji polskiej wersji *Skali przywiązania do miejsca* (tamże), dokonano analizy jej struktury wewnętrznej oraz trafności kryterialnej.

Przywiązanie do miejsca, na najbardziej podstawowym poziomie, definiowane jest jako pozytywna więź afektywna odczuwana przez osoby wobec ich miejsca zamieszkania (Stokols, Shumaker, 1981, s. 233). W klasycznych pracach Yi-Fu Tuan (1987) wskazywał, że miejscem staje się przestrzeń „uczłowieczona”, tzn. nabierająca znaczeń, a wytworzenie więzi z tak ujętym miejscem stanowi jedną z podstawowych potrzeb człowieka. Kent Ryden (1993, s. 37–38) podkreślał, że miejsce staje się czymś więcej niż punktem w przestrzeni, w związku z przypisywaniem mu przez osobę indywidualnych znaczeń w toku zamieszkiwania.

Liczne analizy empiryczne wykazały, że konstrukt przywiązania do miejsca ma wielowymiarową strukturę (Bonaiuto, Aiello, Perugini, Bonnes, Ersonali, 1999; Bonnes, Bonaiuto, Aiello, Perugini, Ercolani, 1997; Williams, Roggenbuck, 1989). Wskazywano na różne wymiary przywiązania do miejsca (Altman, Low, 1992; Giuliani, 2003; Proshansky, 1978; Proshansky, Fabian, Kaminoff, 1983; Shamai, 1991; Stokols, Shumacker, 1981). Carla Trentelman (2009) oraz Christopher Raymond, Gregory Brown i Delene Weber (2010) proponowali, by w kategoryzacji konstruktów wyrażających relację człowiek–miejsce zwracać uwagę na punkt ciężkości konstruktów. Skategoryzowali oni zróżnicowane aspekty przywiązania do miejsca na: zorientowane na aspekty osobowe (*personal context*; *biophysical dimensions of place*), zorientowane na aspekty socjokulturowe (*community context*; *socio-cultural dimensions of place*) oraz zorientowane na aspekty środowiska naturalnego (*natural environment context*).

Raymond i współpracownicy (2010) wskazywali, że w osobowym aspekcie konstruktów przywiązania lokują się najbardziej zindywidualizowane formy więzi z miejscem, wyrażane przez dwuwymiarową konceptualizację przywiązania jako tożsamości miejsca i zależności od miejsca. Wymiary te wydają się najważniejsze, powstają bowiem stosunkowo niezależnie od cech środowiska naturalnego i relacji społecznych w miejscu, będącym obiektem przywiązania¹. Dlatego ich uwzględnienie pozwala na analizę

¹ W badaniach Raymonda i współpracowników (2010) wykazano lepsze dopasowanie dwuczynnikowego modelu przywiązania do miejsca, obejmującego tylko wymiary tożsamości miejsca i zależności od miejsca, niż postulowanego przez autorów modelu pięcioczynnikowego, obejmującego wymiary zależności od miejsca, tożsamości miejsca, więzi z naturą (*nature bonding*) oraz więzi społecznych z miejscem (więzi z rodziną, więzi z przyjaciółmi). Wynik ten wskazuje, że dwuczynnikowa operacjonalizacja przywiązania jest bardziej podstawowa i pierwotna niż operacjonalizacje przywiązania zawierające dalsze czynniki, oparte na szczegółowych walorach przyrodniczych miejsca (więzi z naturą) lub kapitale społecznym, posiadanym w danym miejscu (więzi społeczne).

„czystego” przywiązania do miejsca, rozumianego jako symboliczna przestrzeń i przestrzeń istotnych aktywności danej osoby (Williams, Vaske, 2003).

Skala przywiązania do miejsca Williamsa i Vaske’a (2003) oparta jest na wskazanej dwuwymiarowej konceptualizacji przywiązania do miejsca (Brown, 1987; Shumaker, Taylor, 1983; Williams, Patterson, Roggenbuck, Watson, 1992). W koncepcji tej wyróżniono wymiar tożsamości miejsca² (*place identity*; Proshansky, 1978) oraz zależności od miejsca (Stokols, Shumaker, 1981). Oba wymiary są ze sobą skorelowane, jednak analizy ich korelatów wskazują na ich treściową odrębność tych wymiarów (Jorgensen, Steadman, 2001, 2006).

Konstrukty tożsamości miejsca odzwierciedla „symboliczne znaczenie miejsca jako repozytorium emocji i relacji, które nadają życiu sens i cel” (Williams, Vaske, 2003, s. 831). Wymiar tożsamości miejsca wyraża rolę, jaką dla definiowania siebie odgrywają miejsce zamieszkania, dom i krajobraz okolicy, w której żyje dana osoba (Kyle, Jun, Absher, 2014). Clare Twigger-Ross i David Uzzell (1996) w definiowaniu tożsamości miejsca odwoływali się do teorii rozwoju tożsamości Glynis Breakwell (1992). W myśl tej teorii miejsce może zostać zinternalizowane jak element konstruktu Ja, gdy staje się podstawą poczucia ciągłości Ja w czasie, poczucia unikatowości – odróżnialności od innych osób, a także gdy umożliwia skuteczne i sprawne działania oraz ukształtowanie pozytywnej samooceny. Internalizacja miejsca w strukturę tożsamości, zwłaszcza osób zamieszkujących w danym miejscu od urodzenia, jest bezpośrednio zauważalna w swobodnych narracjach mieszkańców miast (Mandal, 2013). Gerard Kyle i współautorzy (2014) wykazali, że wymiar ten jest centralnym elementem przywiązania do miejsca i predyktorem zarówno afektywnego przywiązania do miejsca, jak i zależności od miejsca. Osoby, które internalizują kategorię miejsca w strukturę swojego Ja, częściej formułują osobiste normy obniżające ich gotowość do podejmowania antyekologicznych zachowań (Hernández, Martin, Ruiz, Hidalgo, 2010). Internalizacja miejsca w schemat Ja skutkuje również podejmowaniem aktywnych działań na korzyść swojego otoczenia (Hummon, 1992; Lewicka, 2005). W badaniach polskich do pomiaru tożsamości miejsca stosowane są *Skala tożsamości terytorialnej* i *Skala tożsamości* Marii Lewickiej (2012). W obu narzędziach osoba badana wskazuje, w jakim stopniu określona kategoria przestrzeni (dzielnica, miejscowość, region, Europa) bądź kategoria

społeczna (kobieta lub mężczyzna, członek rodziny) jest ważna dla tego, kim się czuje i kim jest. W odróżnieniu od wskazanej operacjonalizacji podskala tożsamości miejsca w kwestionariuszu Williamsa i Vaske’a (2003) obejmuje pozycje wyrażające wprost poziom włączenia miejscowości w swoje Ja, przywiązania i identyfikacji z miejscowością, poczucie, że miejscowość jest częścią Ja, że poznanie miejscowości pozwala na zrozumienie zamieszkującej ją osoby. Tak operacjonalizowany tożsamościowy aspekt przywiązania zdaje się odróżniać zarówno od obecnego w polskim instrumentarium sposobu badania tożsamości miejsca (poprzez określanie relatywnej istotności kryterium zamieszkiwania w miejscowości wobec kryteriów innego typu i skali), jak i od emocjonalnego aspektu przywiązania. Skala Przywiązania do Miejsca (Lewicka, 2010), odnosząc się do emocji odczuwanych wobec niego – tęsknoty, poczucia bezpieczeństwa, obcości, a także motywacji do angażowania się w sprawy miejsca – pozwala na ocenę afektywnego aspektu przywiązania do miejsca, który jest przez niektórych badaczy włączany do konstruktu identyfikacji (por. Raymond i in., 2010). W opracowywanym narzędziu tożsamości miejsca ma charakter emocjonalny i poznawczy (por. Jorgensen, Steadman, 2001). Przygotowanie polskiej wersji tej podskali umożliwi zatem dokonanie pomiaru odmiennego od obecnie stosowanych aspektów przywiązania do miejsca – refleksyjnego i poznawczego elementu postawy wobec miejsca, określającego stopień włączenia go w Ja jednostki.

Wymiar zależności od miejsca odnosi się zaś do roli miejsca w stwarzaniu możliwości oraz warunków ułatwiających osiągnięcie przez osobę własnych celów i realizację pożądaných działań (Williams, Vaske, 2003). Daniel Stokols i Sally Shumaker (1981) wyróżnili dwa aspekty zależności od miejsca: jakość miejsca pod względem dostępności społecznych i fizycznych zasobów pomocnych w osiągnięciu celów oraz poziom porównania aktualnego miejsca z innymi, potencjalnymi miejscami zamieszkania pod względem dostępności zasobów i możliwości realizacji swoich celów. Grace Pretty, Heather Chipuer i Paul Bramston (2003) rozpatrywali zależność od miejsca jako wypadkową możliwości realizowania różnych czynności w danym miejscu, ocenę jakości miejsca oraz jego jakości w porównaniu z innymi. W swobodnych narracjach mieszkańców miast zauważalne są takie funkcje miasta, jak: umożliwianie rozwoju osobistego, zaspokajanie potrzeb społecznych, pracy, nauki, rozrywki, wypoczynku i kultury, a także zapewnianie dostępności do zróżnicowanych usług (Kyle i in., 2004; Mandal, 2013). Zależność od miejsca jest skorelowana z długością zamieszkiwania w danej okolicy, wiedzą o niej oraz podejmowaniem pracy w jej obrębie, nie zależy natomiast od relacji z rodziną w miejscu

² W pracy przyjęto tłumaczenie terminu *place identity* jako tożsamość miejsca. Odmienne propozycje nazewnictwa, np. „identyfikacja z miejscem”, nie oddają w pełni znaczenia konstruktu, który wyraża stopień internalizacji „miejsca” w strukturę Ja jednostki.

zamieszkania (Raymond i in., 2010). Zależność od miejsca, jako składnik przywiązania do miejsca, jest także skorelowana z satysfakcją z przebywania w danym miejscu oraz, za jej pośrednictwem, z gotowością do podejmowania zachowań prośrodowiskowych (Ramkissoo, Smith, Weiler, 2013). Aspekt zależności od miejsca wydaje się nieuwzględniany w polskojęzycznym instrumentarium badawczym psychologii przywiązania do miejsca. Prace nad przygotowaniem miary tego wymiaru przywiązania wydają się zatem zasadne.

Silę i formę przywiązania do miejsca wyznaczają czynniki socjodemograficzne, społeczne i fizyczno-środowiskowe (Lewicka, 2010, 2011b). Socjodemograficznymi predyktorami przywiązania do miejsca są długość zamieszkiwania w danym miejscu, wiek, status społeczny, wykształcenie, własność domu, wielkość społeczności, mobilność i posiadanie dzieci. Długość zamieszkiwania w danym miejscu koreluje zarówno z silniejszą tożsamością miejsca, jak i zależnością od niego (Hernández i in., 2007; Raymond i in., 2010; Williams i in., 1992), należy jednak zauważyć, że niektóre badania empiryczne nie potwierdzają tych zależności (Stedman, 2002). Internalizacja miejsca w tożsamość wzrasta wraz z wiekiem (Jorgensen, Stedman, 2006; Lewicka, 2008) jako wynik procesu psychicznego „inwestowania” w relację z miejscem (Giuliani, Feldman, 1993) oraz przeżywania w danym miejscu istotnych życiowych wydarzeń (Manzo, 2005). Wykazano, że kobiety przejawiają nieco wyższy poziom tożsamości miejsca niż mężczyźni (Anton, Lawrence, 2014; Mandal, Latusek, 2015). Przywiązanie do miejsca jest także zależne od poziomu wykształcenia oraz od liczby zamieszkiwanych miejsc i częstości przeprowadzek (Lewicka, 2011b). Osoby lepiej wykształcone silniej internalizowały miejsce w swój schemat Ja i były bardziej aktywnymi mieszkańcami, natomiast osoby słabiej wykształcone częściej były przywiązane do miejsca w sposób mniej refleksyjny. Osoby o słabszym przywiązaniu do miejsca częściej zmieniały swoje miejsce zamieszkania, łącznie z przenoszeniem się do innych miast. Własność zajmowanego mieszkania wiąże się z wyższym stopniem przywiązania do miejsca (Brown, Perkins, Brown, 2003). Do społecznych predyktorów przywiązania do miejsca zalicza się relacje z sąsiadami i społecznościami lokalnymi oraz poczucie bezpieczeństwa. Silne zaangażowanie w nieformalne relacje społeczne, rozległość i efektywność więzi sąsiedzkich korelują z silniejszym przywiązaniem do miejsca (Bonaiuto i in., 1999; Lewicka, 2010). Silniejsze przywiązanie do miejsca przejawiają osoby mieszkające w miejscu, w którym się urodziły i w którym mieszkają ich przodkowie (Anton, Lawrence, 2014; Hay, 1998; Hummon, 1992). Dodatkim predyktorem przywiązania do miejsca jest również poczucie bycia bezpiecznym w swoim

miejscu zamieszkania (Brown i in., 2003). W analizach Marina Bonaiuto, Ferdinanda Fonrary i Mirilii Bonnes (2006) wśród fizycznych predyktorów przywiązania do miejsca wskazano gęstość zabudowy, estetykę budynków, wysokość zabudowy, jakość sieci drogowej i obecność terenów zielonych (por. Bonaiuto i in., 1999). Większa gęstość i wysokość zabudowy, brak terenów zielonych oraz słaba jakość tras drogowych pogarszały przywiązanie do miejsca (por. Gifford, 2007; Lewicka, 2010).

CELE I HIPOTEZY

Celem prowadzonych badań było przygotowanie polskiej wersji *Skali przywiązania do miejsca* (Williams, Vaske, 2003). Powszechność stosowania tego narzędzia, jego klarowna struktura wewnętrzna, potwierdzona trafność teoretyczna (treściowa i kryterialna) oraz łatwość aplikacji w procedurach badawczych przemawiają za zasadnością podjęcia prac nad jego adaptacją do warunków polskich. W ramach realizacji tego celu weryfikowano strukturę wewnętrzną skali oraz analizowano jej podstawowe właściwości psychometryczne. Spodziewano się, że polska wersja skali, podobnie jak wersja oryginalna, będzie miała strukturę dwuczynnikową, obejmującą wzajemnie ze sobą skorelowane czynniki tożsamości miejsca oraz zależności od miejsca. Przeprowadzono także analizę trafności kryterialnej skali poprzez weryfikację związków wymiarów tożsamości miejsca oraz zależności od miejsca z potwierdzonymi predyktorami przywiązania do miejsca. Spodziewano się, że wyniki w obu wymiarach będą pozytywnie skorelowane z wiekiem, długością zamieszkiwania w miejscu, faktem urodzenia się w danym miejscu oraz wysokim poczuciem bezpieczeństwa w okolicy, negatywnie zaś – z liczbą przeprowadzek w historii życia, mieszkaniem w wyższej zabudowie oraz wynajmowaniem mieszkania. Postawiono także hipotezę, że tożsamość miejsca, ale nie zależność od miejsca, będzie związana z historią zamieszkania innych krewnych w tym samym miejscu.

METODA

Grupa badana

Badania prowadzono w grupie 620 osób (329 kobiet i 291 mężczyzn) w wieku od 18 do 72 lat ($M = 27,04$; $SD = 10,66$). Posłużono się metodą *snow ball*. Badania miały charakter bezpośredniego kontaktu osobistego, nie wykonywano ich drogą internetową. Najwięcej badanych miało wykształcenie średnie (72,13%), kolejno wyższe (23,44%), najmniej zaś wykształcenie zawodowe lub podstawowe (4,43%). Osoby badane zamieszkiwały zróżnicowane pod względem wielkości miejscowości województw: śląskiego, dolnośląskiego i małopolskiego. Mieszkańcy wsi stanowili 11,81% grupy badanej, mieszkańcy miast do

100 tys. – 32,36%, mieszkańcy miast od 100 do 500 tys. – 53,72%, a mieszkańcy miast powyżej 500 tys. – 2,10%. Długość zamieszkiwania w danych miejscach wynosiła od 1 miesiąca do 72 lat ($M = 18,80$; $SD = 11,31$).

Narzędzia

Skala przywiązania do miejsca (Williams, Vaske, 2003) w tłumaczeniu własnym. Skala obejmuje 12 pozycji ocenianych na skali siedmiostopniowej (1 – *stwierdzenie zupełnie niecharakterystyczne dla mnie*; 7 – *stwierdzenie bardzo charakterystyczne dla mnie*). W instrukcji metody osoba badana jest proszona o podanie miejsca swojego zamieszkania i o to, aby czytając poszczególne pozycje skali, przedstawiać nazwę swojej miejscowości w miejsce znaku „X”, umieszczonego we wszystkich stwierdzeniach. Sześć pozycji skali służy do pomiaru tożsamości miejsca (np. „Czuję, że X jest częścią mnie”, „X jest dla mnie wyjątkowe”) oraz zależności od miejsca (np. „X jest najlepszym miejscem, aby robić to, co lubię”, „To, co robię w X, jest dla mnie ważniejsze od tego, co robię gdzie indziej”).

Tłumaczenie skali zostało dokonane w zespole trzech psychologów i geografa, zajmujących się zagadnieniami przywiązania do miejsca oraz posługujących się językiem angielskim w sposób biegły. Uzgodniona wersja językowa

została następnie zweryfikowana pod względem stylistycznym przez anglistę i polonistę.

Ankieta danych socjodemograficznych. Osoby badane były proszone o podanie podstawowych informacji demograficznych, które obejmowały ich płeć, wiek, długość zamieszkiwania w miejscowości, historię przeprowadzek (0 – *nie*; 1 – *tak*) oraz wiek, w którym byli badani przenosili się do nowych miejsc. Badano także, czy w miejscowości mieszkają przodkowie osoby badanej (rodzice i dziadkowie; 0 – *nie*; 1 – *tak*), czy dom lub mieszkanie, w którym zamieszkują, jest ich własnością (0 – *nie*; 1 – *tak*) lub jest przez nich wynajmowany/e (0 – *nie*; 1 – *tak*). Proszono o ocenę wysokości zabudowy, w której mieszkają (1 – *dom jednorodzinny*; 2 – *kamienica*; 3 – *blok do 4 pięter*; 4 – *blok powyżej 4 pięter*), a także o ocenę poczucia bezpieczeństwa w swojej okolicy (od 1 – *niebezpieczna* do 7 – *bezpieczna*). Proszono także o wskazanie miejscowości urodzenia.

WYNIKI

Analiza struktury wewnętrznej Skali przywiązania do miejsca

Statystyki opisowe pozycji Skali przywiązania do miejsca zamieszczono w tabeli 1. Odpowiedzi w pozycjach

Tabela 1

Charakterystyki psychometryczne pozycji polskiej wersji Skali przywiązania do miejsca (Williams, Vaske, 2003)

Pozycja/Skala	M (SD)	Ocena parametru ^a	s.e.	T
<i>Tożsamość miejsca</i> ($\alpha = 0,93$)	3,99 (1,58)			
1. Czuję, że X jest częścią mnie.	4,10 (1,80)	1,55	0,04	36,37***
3. X jest dla mnie wyjątkowe.	4,21 (1,80)	1,61	0,05	34,50***
5. Silnie identyfikuję się z X.	3,94 (1,88)	1,70	0,04	42,16***
7. Jestem bardzo przywiązany do X.	4,20 (1,86)	1,76	0,04	46,48***
9. Gdy jesteś w X, dowiadujesz się, kim jestem.	3,21 (1,77)	1,43	0,05	28,50***
11. X wiele dla mnie znaczy.	4,27 (1,85)	1,67	0,04	42,35***
<i>Zależność od miejsca</i> ($\alpha = 0,90$)	3,44 (1,45)			
2. X jest najlepszym miejscem, aby robić to, co lubię.	3,68 (1,70)	1,37	0,05	28,86***
4. Żadne inne miejsce nie może się równać z X.	3,28 (1,80)	1,57	0,05	33,70***
6. Czuję się najlepiej, będąc w X, niż gdzie indziej.	3,88 (1,84)	1,56	0,05	32,73***
8. To, co robię w X, jest dla mnie ważniejsze od tego, co robię gdzie indziej.	3,35 (1,77)	1,45	0,05	30,02***
10. Nie ma drugiego takiego miejsca, w którym mógłbym robić to, co robię w X.	3,02 (1,78)	1,51	0,05	29,38***
12. To, co robię w X, mógłbym robić z przyjemnością tylko w miejscu podobnym do niego.	3,45 (1,80)	1,38	0,05	25,48***

^a Model budowano na macierzy kowariancji, dlatego oceny parametrów (ładunki czynnikowe) odzwierciedlają współczynniki regresji między zmiennymi obserwowalnymi a czynnikami; *** $p < 0,001$.

Źródło: tabele 1–4 – opracowanie własne.

przygotowanej skali nie miały wielowymiarowego rozkładu normalnego, W_s Shapiro–Wilka $\leq 0,94$; $p < 0,001$; współczynnik kurtozy wielowymiarowej Mardii = 49,02, dlatego weryfikację dwuczynnikowej struktury skali z interkorelacją czynników przeprowadzono za pomocą konfirmacyjnej analizy czynnikowej wykonanej metodą nieobciążonej estymacji asymptotycznie niezależnej od rozkładu (*asymptotic distribution free*; Benson; Fleishman, 1994; Curran, West; Finch, 1996). Analizy przeprowadzono w pakiecie Statistica 10.

Ładunki czynnikowe dla pozycji należących do podskal tożsamości miejsca oraz zależności od miejsca były dodatnie i wysoko istotne statystycznie, $T_s > 25,48$; $p_s < 0,001$. Wskaźniki rzetelności (spójności wewnętrznej) obu podskal były bardzo dobre, $0,90 \leq \alpha_s \leq 0,93$. Obie podskale, zgodnie z przewidywaniami, były pozytywnie ze sobą skorelowane, $r(616) = 0,84$; $p < 0,001$. Ogólny wskaźnik przywiązania do miejsca miał wysoką rzetelność, $\alpha = 0,95$. Indeksy dopasowania modelu dwuczynnikowego ze skorelowanymi czynnikami mają wartości, które pozwalają na stwierdzenie dobrego dopasowania, $RMSEA \leq 0,08$ ($\chi^2/df < 4,60$; $GFI > 0,90$). Wartości wskaźników dopasowania w bieżącym badaniu są również zbliżone do uzyskiwanych przez autorów oryginalnego narzędzia, co przemawia za akceptacją dwuczynnikowej struktury przygotowanej polskiej wersji *Skali przywiązania do miejsca* (Williams, Vaske, 2003).

Dodatkowo przeprowadzono porównanie oczekiwanego modelu struktury skali, zawierającego dwa skorelowane czynniki (tożsamość miejsca i zależność od miejsca), z konkurencyjnym modelem jednoczynnikowym (zawierającym ogólny czynnik przywiązania do miejsca). Wyniki porównań zawarto w tabeli 2.

Przeprowadzone analizy wykazały, że model z dwoma skorelowanymi czynnikami tożsamości miejsca i zależności od miejsca jest lepiej dopasowany do danych niż model jednoczynnikowy, $\Delta\chi^2(1) = 63,80$; $p < 0,001$ (por. też kryteria informacyjne Akaike'a dla obu modeli).

Analiza różnic średnich uzyskiwanych przez badanych w podskalach tożsamości miejsca i zależności od miejsca wykazała, że osoby badane miały wyższy poziom tożsamości miejsca ($M = 3,99$; $SD = 1,58$), w porównaniu z zależnością od miejsca ($M = 3,44$; $SD = 1,45$), $F(1, 616) = 239,65$; $p < 0,001$; $\eta_p^2 = 0,28$. Wyniki te są zbieżne z dotychczasowymi badaniami, w których systematycznie wykazywano istotne statystycznie różnice w poziomie tożsamości miejsca w porównaniu z zależnością od miejsca (Jorgensen, Stedman, 2001; Raymond i in., 2010; Williams, Vaske, 2003).

Analiza trafności kryterialnej przywiązania do miejsca

Trafność kryterialną *Skali przywiązania do miejsca* weryfikowano z wykorzystaniem analizy korelacji oraz testów istotności różnic. Na podstawie przeprowadzonej w części teoretycznej dyskusji uwarunkowań i korelatów przywiązania do miejsca spodziewano się, że wyniki na wymiarach tożsamości miejsca i zależności od miejsca będą pozytywnie skorelowane z wiekiem, stażem zamieszkiwania w miejscu, faktem urodzenia się w danym miejscu, wysokim poczuciem bezpieczeństwa w okolicy oraz zamieszkiwaniem w tej samej miejscowości krewnych (rodziców i dziadków), negatywnie zaś – z liczbą przeprowadzek w historii życia, mieszkaniem w wyższej zabudowie oraz wynajmowaniem mieszkania. Ponadto spodziewano się, że kobiety będą prezentowały nieco wyższy poziom tożsamości miejsca niż mężczyźni. Wyniki przeprowadzonych analiz przedstawiono w tabelach 3 i 4.

Wiek i staż zamieszkania a przywiązanie do miejsca. Wiek osób badanych korelował istotnie statystycznie z zależnością od miejsca, $r(617) = 0,19$; $p < 0,001$, natomiast nie był istotnie związany z wymiarem tożsamości miejsca, $r(616) = 0,04$; $p < 0,29$. Staż zamieszkania w miejscowości korelował dodatnio z oboma wymiarami przywiązania: tożsamością miejsca, $r(610) = 0,17$; $p < 0,001$,

Tabela 2
Wskaźniki dopasowania modeli struktury *Skali przywiązania do miejsca*

Model	χ^2	χ^2/df	$\Delta\chi^2$	RMSEA [90% CI]	GFI	AGFI	Kryt. inf. Akaike'a
Model 1: 2 skorelowane czynniki	243,36***	4,59		0,076 [0,07; 0,09]	0,908	0,865	0,480
Model 2: 1 czynnik ogólny	307,16***	5,69		0,089 [0,08; 0,10]	0,884	0,832	0,581
Model 1 – Model 2			63,80***				

*** $p < 0,001$.

Tabela 3

Wyniki analizy trafności teoretycznej Skali przywiązania do miejsca w zakresie zmiennych kryterialnych: urodzenia się w miejscowości, historii przeprowadzek, zamieszkiwania krewnych w tej samej miejscowości oraz stosunku własnościowego w miejscu zamieszkania

		Tożsamość miejsca				Zależność od miejsca			
		M	SD	t	d Cohena	M	SD	t	d Cohena
Miejsce urodzenia a miejsce zamieszkania	to samo	4,09	1,43	-1,26	0,11	3,45	1,40	0,30	-0,03
	odmienne	3,91	1,62			3,49	1,50		
Historia przeprowadzek	tak	3,85	1,58	-2,15*	-0,19	3,48	1,46	0,06	< 0,01
	nie	4,15	1,49			3,47	1,46		
Zamieszkiwanie rodziców w tej samej miejscowości	tak	4,07	1,52	2,64**	0,27	3,47	1,46	0,11	0,01
	nie	3,64	1,60			3,45	1,46		
Zamieszkiwanie dziadków w tej samej miejscowości	tak	4,23	1,54	-3,74***	0,33	3,61	1,47	-2,16*	-0,19
	nie	3,71	1,54			3,33	1,43		
Własność domu lub mieszkania	tak	4,07	1,53	2,53*	0,26	3,51	1,46	1,29	0,14
	nie	3,66	1,62			3,31	1,51		
Wynajmowanie domu lub mieszkania	tak	3,67	1,54	-1,94*	-0,24	3,31	1,49	-1,06	-0,13
	nie	4,05	1,56			3,50	1,48		

480 ≤ N ≤ 619. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

Tabela 4

Zmienne socjodemograficzne a wyniki w Skali przywiązania do miejsca

		Tożsamość miejsca		Zależność od miejsca	
		M	SD	M	SD
Wykształcenie	podstawowe i zawodowe	5,30	1,22	5,12	1,10
	średnie	4,04	1,53	3,41	1,43
	policealne i wyższe	3,57	1,62	3,19	1,35
	F(2, 607)		15,49***		22,03***
	η_p^2		0,05		0,07
Wielkość miejscowości	wieś	4,30	1,77	3,73	1,67
	do 100 tys.	4,01	1,61	3,46	1,51
	101–500 tys.	3,92	1,50	3,38	1,35
	powyżej 500 tys.	3,36	1,51	3,19	1,42
	F(3, 613)		1,86		1,31
	η_p^2		0,009		0,006

609 ≤ N ≤ 616. *** p < 0,001.

oraz zależnością od miejsca, $r(610) = 0,14$; $p < 0,001$. Zależności te są jednak słabe, $r^2 \leq 0,036$.

Miejsce urodzenia a przywiązanie do miejsca. Nie stwierdzono istotnego statystycznie zróżnicowania w wynikach podskal tożsamości miejsca i zależności od miejsca między osobami, które urodziły się w zamieszkiwanej miejscowości, a osobami, które urodziły się w innym miejscu, $t_s < 1,25$; $r(502) = 0,05$.

Poczucie bezpieczeństwa w okolicy a przywiązanie do miejsca. Poczucie bezpieczeństwa okazało się istotnym, dodatnim korelatem zarówno tożsamości miejsca, $r(495) = 0,27$; $p < 0,001$, jak i zależności od miejsca, $r(495) = 0,27$; $p < 0,001$; $r^2 \leq 0,07$.

Historia przeprowadzek a przywiązanie do miejsca. W tabeli 3 przedstawiono wyniki analizy istotności różnic średnich podskal tożsamości miejsca i zależności od miejsca między osobami, które zmieniły miejsce zamieszkania lub zamieszkiwały stale tę samą miejscowość. Osoby, które nie przeprowadzały się w ciągu życia, miały wyższy poziom tożsamości miejsca niż osoby, które zmieniły miejsce zamieszkania, $t(500) = -2,15$; $p < 0,01$; $r(500) = 0,09$. Po uwzględnieniu poprawki Bonferroniego na porównania wielokrotne ($p = 0,05 / 12 = 0,004$) różnicę tę należałoby jednak uznać za nieistotną. Wykonano dodatkową analizę, uwzględniając liczbę przeprowadzek, których doświadczyły osoby badane. Stwierdzono istotne statystycznie zróżnicowanie w zakresie tożsamości miejsca między osobami o różnej liczbie przeprowadzek, $F(3, 500) = 3,71$; $p < 0,01$; $\eta_p^2 = 0,02$. W testach *post hoc* Bonferroniego wykazano, że osoby, które przeprowadzały się w ciągu życia dwa razy, miały niższy poziom tożsamości miejsca ($M = 3,53$; $SD = 1,64$), niż osoby, które nigdy się nie przeprowadzały ($M = 4,15$; $SD = 1,49$; $p < 0,03$), oraz osoby, które przeprowadzały się raz ($M = 4,07$; $SD = 1,53$; $p < 0,09$). Osoby przeprowadzające się trzy i więcej razy nie różniły się istotnie od innych osób ($M = 3,62$; $SD = 1,61$). Dystans czasowy od ostatniej przeprowadzki nie korelował istotnie z tożsamością miejsca, $r(281) = -0,05$; $p < 0,43$, ani z zależnością od miejsca, $r(281) = 0,08$; $p < 0,17$.

Zamieszkiwanie krewnych w miejscowości a przywiązanie do miejsca. Osoby, których krewni (rodzice i dziadkowie) zamieszkiwali w tej samej miejscowości, przejawiały wyższy poziom tożsamości miejsca niż osoby pozbawione rodzinnego zakorzenienia w miejscowości. Różnice te były istotne po uwzględnieniu poprawki Bonferroniego i miały umiarkowaną siłę, d Cohena = $\langle 0,27; 0,33 \rangle$; $r = \langle 0,13; 0,16 \rangle$.

Stosunek własnościowy w miejscu zamieszkania a przywiązanie do miejsca. Przeprowadzone testy istotności różnic wykazały, że osoby będące właścicielami domów lub mieszkań mają wyższy poziom tożsamości miejsca niż osoby wynajmujące lub pozostające w innym stosunku własnościowym. Różnice te miały umiarkowaną siłę, d Cohena = $\langle -0,24; 0,26 \rangle$; $r = \langle 0,12; 0,13 \rangle$, natomiast po uwzględnieniu poprawki Bonferroniego stawały się nieistotne statystycznie.

Wysokość zabudowy a przywiązanie do miejsca. Nie wykazano istotnych różnic w poziomie tożsamości miejsca i zależności od miejsca między osobami zamieszkującymi budynki o różnej wysokości, $F_s < 1,43$; $r_s(486) < 0,02$.

Zmienne socjodemograficzne a przywiązanie do miejsca. Kobiety i mężczyźni nie różnili się od siebie w sposób istotny statystycznie pod względem tożsamości miejsca i zależności od miejsca, $|t| < 0,51$. Wykazano natomiast istotne zróżnicowanie w zakresie tożsamości miejsca i zależności od miejsca w zależności od poziomu wykształcenia. Stosując test *post-hoc* Bonferroniego dowiedziano, że osoby z wykształceniem zawodowym i podstawowym miały istotnie wyższy poziom tożsamości miejsca niż osoby z wykształceniem średnim, $p < 0,001$, i wyższym, $p < 0,001$, natomiast osoby z wykształceniem średnim – istotnie wyższy niż badani z wykształceniem wyższym lub policealnym, $p < 0,01$. Osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym miały również istotnie wyższy poziom zależności od miejsca niż osoby z wykształceniem średnim, $p < 0,001$, i wyższym, $p < 0,001$. Różnice te pozostawały istotne statystycznie, gdy w modelu kontrolowano wiek i staż zamieszkania. Nie zanotowano istotnych różnic pod względem wielkości zamieszkiwanej miejscowości, $F_s < 1,86$.

DYSKUSJA

Skala przywiązania do miejsca (Williams i Vaske, 2003) jest jednym z najczęściej stosowanych narzędzi pomiaru przywiązania do miejsca. Stosowanie jej w badaniach poświęconych relacjom ludzi z tak różnymi przestrzeniami, jak miejsca turystyczne (Williams i in., 1992), tereny rekreacyjne w miejscach zamieszkania, np. parki miejskie (Kyle i in., 2004), miasta urodzenia (Nanistova, 1998) i społeczności lokalne (Vorkinn, Riese, 2001), przekonuje o dużej elastyczności *Skali przywiązania do miejsca* oraz odzwierciedlenia proponowanej w niej struktury przywiązania w odniesieniu do wielu typów miejsc (Tuan, 1987). Wszelkoność zastosowania skali oraz wielokrotnie potwierdzona w badaniach międzynarodowych trafność tego narzędzia pozwalają uznać, że przygotowanie jego polskiej wersji jest zasadne.

W przeprowadzonych badaniach przygotowano polską wersję językową *Skali przywiązania do miejsca*, a następnie przebadano z jej użyciem grupę mieszkańców miast i miejscowości o różnej wielkości (od wsi po miasta z ludnością powyżej 500 tys. mieszkańców). Przeprowadzone analizy potwierdziły dwuczynnikową strukturę narzędzia, obejmującą czynnik tożsamości miejsca i zależności od miejsca. Oba wymiary są uznawane za podstawowe elementy przywiązania do miejsca (Brown, Raymond, Corcoran, 2015). Wykazano, że obie podskale odznaczają się wysoką rzetelnością oraz korelują w przewidywany sposób z wybranymi zmiennymi demograficznymi i kryterialnymi (stażem zamieszkiwania w miejscowości, poczuciem bezpieczeństwa, wykształceniem), co pozwala na potwierdzenie ich trafności w warunkach polskich.

W badaniach wykazano również odrębność konstruktyw tożsamości miejsca i zależności od miejsca, poprzez ukazanie odmiennej struktury zależności między oboma wymiarami przywiązania do miejsca a analizowanymi kryteriami. Osoby żyjące w miejscowościach zamieszkiwanych przez przedstawicieli poprzednich pokoleń swojej rodziny (rodziców i dziadków) przejawiały wyższy poziom tożsamości miejsca niż osoby, które nie prezentowały tego typu zakorzenienia w miejscowości. W podobny sposób na poziom przywiązania do miejsca wpływała historia przeprowadzek. Osoby częściej przeprowadzające się miały niższy poziom tożsamości miejsca. Historia przeprowadzek nie wpływała natomiast na poziom zależności od miejsca. Miało to związek prawdopodobnie z tym, że po przeprowadzce, w nowym miejscu, ludzie mieli odpowiednie możliwości nauki, pracy itd.

Uzyskane wyniki przemawiają za definiowaniem tożsamości miejsca jako składnika tożsamości jednostki, a zależności od miejsca – jako instrumentalnego, funkcjonalnego związku z miejscem. W dalszych badaniach należałoby jednak precyzyjniej przeanalizować różnice denotacyjne obu konstruktyw. Przydatne przy tym będzie zbadanie trafności zbieżnej i rozbieżnej przygotowanej skali poprzez zestawienie jej wyników z rezultatami uzyskanymi w pozostałych polskojęzycznych narzędziach do badania przywiązania do miejsca (Lewicka, 2012). Należałoby się spodziewać silniejszego skorelowania *Skali tożsamości miejsca* z afektywnym przywiązaniem do miejsca (*Skala przywiązania do miejsca*; Lewicka, 2010), związków dodatnich z podskala miejsca zastanego i ujemnych z podskala braku przywiązania (*Skala przywiązania do miejscowości*; Lewicka, 2012), a także z podskala tożsamości lokalnej (*Skala tożsamości*; Lewicka, 2012). Z kolei dla potwierdzenia trafności skali zależności od miejsca należałoby sprawdzić jej związki ze wskaźnikami możliwości realizacji własnych potrzeb w miejscu przywiązania, zadowoleniem

z pracy w miejscu przywiązania etc. Przewidywania te należy jednak zweryfikować w procedurach prowadzonych w grupach badanych o większym zróżnicowaniu pod względem wieku i struktury zatrudnienia. Uzyskane w bieżących badaniach słabe siły niektórych z badanych efektów mogą bowiem wynikać z przewagi osób w okresie wczesnej dorosłości w badanej grupie. Osoby te, mając stosunkowo krótki staż zamieszkiwania w miejscowości, często doświadczają sytuacji odłączenia miejsca zamieszkania od miejsca najsilniejszej aktywności (np. siedziby uniwersytetu), prezentują również stosunkowo większe prawdopodobieństwo braku przywiązania do miejsca (*placelessness*) i alienacji od miejsca (Lewicka, 2010). Ujawnione związki z istotnymi predyktorami przywiązania mogły zatem mieć słabą siłę z uwagi na ogólnie niewielki poziom przywiązania do miejsca w grupie badanej. Jednocześnie wystąpienie istotnych związków między wynikami osób badanych w podskalach tożsamości miejsca i zależności od miejsca a innymi istotnymi kryteriami (staż zamieszkiwania, wykształcenie, obecność innych generacji w miejscu zamieszkania etc.) potwierdziło kierunki zależności wykazywane w literaturze (Lewicka, 2012), a tym samym trafność przygotowanego narzędzia.

Przygotowana *Skala przywiązania do miejsca* jest narzędziem stosunkowo krótkim (zawiera 12 twierdzeń, analogicznie jak wersja oryginalna), co przekłada się na niskie obciążenie poznawcze osoby badanej oraz łatwość aplikacji skali w procedurach badawczych z użyciem narzędzi psychometrycznych do badań grupowych oraz indywidualnych. Skala odznacza się zadowalającymi, wysokimi wskaźnikami psychometrycznymi. Istotnym jej walorem jest możliwość jej wykorzystywania do badania różnego rodzaju miejsc ważnych dla człowieka: miasta, dzielnicy, domu itd. Możliwe jest to dzięki twierdzeniom, w których miejsce jest oznaczone symbolem X, pod który zależnie od instrukcji osoba badana może „podstawić” w umyśle dowolne miejsce. Po przeprowadzeniu dodatkowych badań, mających na celu analizę ekwiwalencji polskiej adaptacji *Skali przywiązania do miejsca* wobec wersji skali wykorzystywanych w innych krajach, narzędzie to mogłoby również znaleźć zastosowanie w badaniach międzykulturowych.

Polska wersja *Skali przywiązania do miejsca* może znaleźć zastosowanie zarówno w projektach badawczych z zakresu psychologii środowiskowej, geografii, urbanistyki czy planowania przestrzennego, jak i w działaniach aplikacyjnych, związanych z zarządzaniem przestrzenią, weryfikacją metod promowania zachowań prośrodowiskowych w terenach chronionej przyrody oraz przygotowywaniem programów aktywizacji zachowań obywatelskich i prośrodowiskowych mieszkańców miast i miejscowości.

LITERATURA CYTOWANA

- Altman, I., Low, S. M. (red.) (1992). *Place attachment*. New York, London: Plenum Press.
- Anton, Ch. E., Lawrence, C. (2014). Home is where the heart is: The effect of place of residence on place attachment and community participation. *Journal of Environmental Psychology*, 40, 451–461.
- Benson, J., Fleischman, J. A. (1994). The robustness of maximum likelihood and distribution-free estimators to non-normality in confirmatory factor analysis. *Quality and Quantity*, 28, 117–136.
- Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Bonnes, M., Ercolani, A. P. (1999). Multidimensional perception of residential environment quality and neighbourhood attachment in the urban environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 331–352.
- Bonaiuto, M., Fornara, F., Bonnes, M. (2003). Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments: A confirmation study on the city of Rome. *Landscape and Urban Planning*, 65, 41–52.
- Bonaiuto, M., Fornara, F., Bonnes, M. (2006). Perceived residential environment quality in middle- and low-extension Italian cities. *Revue européenne de psychologie appliquée*, 56, 23–34.
- Bonnes, M., Bonaiuto, M., Aiello, A., Perugini, M., Ercolani, A. P. (1997). A transactional perspective on residential satisfaction. W: C. Després, D. Pichè (red.), *Housing surveys: Advances in theory and methods* (s. 75–99). Québec, Canada: CRAD Université Laval.
- Breakwell, G. M. (1992). Processes of self-evaluation: Efficacy and estrangement. W: G. M. Breakwell (red.), *Social psychology of identity and the self-concept* (s. 35–55). Surrey: Surrey University Press.
- Brown, B. B. (1987). Territoriality. W: D. Stokols, I. Altman (red.), *Handbook of environmental psychology* (s. 505–531). New York: Wiley.
- Brown, B., Perkins, D. D., Brown, G. (2003). Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 259–271.
- Brown, G., Raymond, C. M. (2007). The relationship between place attachment and landscape values: Toward mapping place attachment. *Applied Geography*, 27, 89–111.
- Brown, G., Raymond, C. M., Corcoran, J. (2015). Mapping and measuring place attachment. *Applied Geography*, 57, 42–53.
- Canter, D. (1991). Understanding, assessing and acting in places: Is an integrative framework possible? W: T. Gärling, G. Evans (red.), *Environmental cognition and action: An integrated approach* (s. 191–209). New York: Oxford University Press.
- Cheng, T. M., Wu, H. C. (2015). How do environmental knowledge, environmental sensitivity, and place attachment affect environmentally responsible behavior? An integrated approach for sustainable island tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 23, 557–576.
- Chow, K., Healey, M. (2008). Place attachment and place identity: First-year undergraduates making the transition from home to university. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 362–372.
- Curran, P. J., West, S. G., Finch, J. F. (1996). The robustness of test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods*, 1, 16–29.
- Félonneau, M. L. (2004). Love and loathing of the city: Urbanophilia and urbanophobia, topological identity and perceived incivilities. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 43–52.
- Fullilove, M. T. (1996). Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of place. *American Journal of Psychiatry*, 153, 1516–1523.
- Gifford, R. (2007). The consequences of living in high-rise buildings. *Architectural Science Review*, 50, 2–17.
- Giuliani, M. V. (2003). Theory of attachment and place attachment. W: M. Bonnes, T. Lee, M. Bonaiuto (red.), *Psychological theories for environmental issues* (s. 137–170). Aldershot: Ashgate.
- Giuliani, M. V., Feldman, R. (1993). Place attachment in a developmental and cultural context. *Journal of Environmental Psychology*, 13, 267–274.
- Hay, R. (1998). Sense of place in developmental context. *Journal of Environmental Psychology*, 18, 5–29.
- Hernández, B., Hidalgo, M. C., Salazar-Laplace, M. E., Hess, S. (2007). Place attachment and place identity in natives and non-natives. *Journal of Environmental Psychology*, 27, 310–319.
- Hernández, B., Martin, A. M., Ruiz, C., Hidalgo, C. M. (2010). The role of place identity and place attachment in breaking environmental protection laws. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 281–288.
- Hummon, D. M. (1992). Community attachment. Local sentiment and sense of place. W: I. Altman, S. M. Low (red.), *Place attachment* (s. 253–277). New York, London: Plenum Press.
- Jorgensen, B. S., Stedman, R. C. (2001). Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 233–248.
- Jorgensen, B. S., Stedman, R. C. (2006). A comparative analysis of predictors of sense of place dimensions: Attachment to, dependence on, and identification with lakeshore properties. *Journal of Environmental Management*, 79, 316–327.
- Kaltenborn, B. P. (1997). Recreation homes in natural settings: Factors affecting place attachment. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 51, 187–198.
- Kyle, G. T., Jun, J., Absher, J. D. (2014). Repositioning identity in conceptualizations of human place bonding. *Environment and Behavior*, 46, 1018–1043.
- Kyle, G. T., Mowen, A. J., Tarrant, M. (2004). Linking place preferences with place meaning: An examination of the relationship between place motivation and place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 24, 439–454.
- Lai, P. H., Kreuter, U. P. (2012). Examining the direct and indirect effects of environmental change and place attachment on land management decisions in the Hill Country of Texas, USA. *Landscape and Urban Planning*, 104, 320–328.
- Lalli, M. (1992). Urban-related identity: Theory, measurement, and empirical findings. *Journal of Environmental Psychology*, 12, 285–303.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 381–395.

- Lewicka, M. (2008). Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past. *Journal of Environmental Psychology*, 28, 209–231.
- Lewicka, M. (2010). What makes neighborhood different from home and city? Effects of place scale on place attachment. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 35–51.
- Lewicka, M. (2011a). On the varieties of people's relationships with places: Hummon's typology revisited. *Environment and Behavior*, 43, 676–709.
- Lewicka, M. (2011b). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? *Journal of Environmental Psychology*, 31, 207–230.
- Lewicka, M. (2012). *Psychologia miejsca*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Mandal, A. (2013). The city as a spatial and functional structure, and as a place having subjective meanings. *Polish Journal of Applied Psychology*, 11, 107–121.
- Mandal, A., Latusek, A. (2015). Przywiązanie do miejsca zamieszkania w biegu życia. *Psychologia Rozwojowa*, 20 (2), 73–88.
- Manzo, L. C. (2005). For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 67–86.
- Manzo, L. C., Perkins, D. D. (2006). Finding common ground: The importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of Planning Literature*, 20, 335–350.
- Mesch, G. S., Manor, O. (1998). Social ties, environmental perception and local attachment. *Environment and Behavior*, 30, 504–519.
- Nanistova, E. (1998). The dimensions of the attachment to birth-place and their verification after the 40 years following the forced relocation. *Sociologica*, 30, 377–394.
- Payton, M. A., Fulton, D. C., Anderson, D. H. (2007). Influence of place attachment and trust on civic action: A study at Sherburne National Wildlife Refuge. *Society and Natural Resources*, 18, 511–528.
- Pretty, G. H., Chipuer, H. M., Bramston, P. (2003). Sense of place amongst adolescents and adults in two rural Australian towns: The discriminating features of place attachment, sense of community and place dependence in relation to place identity. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 273–287.
- Proshansky, H. M. (1978). The city and self-identity. *Environment and Behaviour*, 10, 147–169.
- Proshansky, H. M., Fabian, A. K., Kaminoff, R. (1983). Place-identity: Physical world socialization of the self. *Journal of Environmental Psychology*, 3, 57–83.
- Ramkissoon, H., Smith, L. D. G., Weiler, B. (2013). Testing the dimensionality of place attachment and its relationships with place satisfaction and pro-environmental behaviours: A structural equation modelling approach. *Tourism Management*, 35, 552–566.
- Raymond, Ch. M., Brown, G., Weber, D. (2010). The measurement of place attachment: Personal, community, and environmental connections. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 422–434.
- Rishbeth, C., Powell, M. (2013). Place attachment and memory: Landscapes of belonging as experienced post-migration. *Landscape Research*, 38, 160–178.
- Rollero, C., De Piccoli, D. (2010). Does place attachment affect social well-being? *Revue européenne de psychologie appliquée*, 60, 233–238.
- Ryden, K. C. (1993). *Mapping the invisible landscape: Folklore, writing, and the sense of place*. Iowa City, IA: University of Iowa Press.
- Scannell, L., Gifford, R. (2010). Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*, 30, 1–10.
- Shamai, S. (1991). Sense of place: An empirical measurement. *Geoforum*, 22, 347–358.
- Shumaker, S. A., Taylor, R. B. (1983). Toward a clarification of people-place relationships: A model of attachment to place. W: N. R. Feimer, E. S. Geller (red.), *Environmental psychology: Directions and perspectives* (s. 219–256). New York: Praeger.
- Stedman, R. C. (2002). Toward a social psychology of place. *Environment and Behavior*, 34, 561–581.
- Stokols, D., Shumaker, S. A. (1981). People in places: A transactional view of settings. W: J. Harvey (red.), *Cognition, social behavior, and the environment* (s. 441–488). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Trentelman, C. K. (2009). Place attachment and community attachment: A primer grounded in the lived experience of a community sociologist. *Society and Natural Resources*, 22, 191–210.
- Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*, tłum. A. Morawińska. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Twigger-Ross, C. L., Uzzell, D. L. (1996). Place and identity processes. *Journal of Environmental Psychology*, 16, 205–220.
- Vaske, J. J., Kobrin, K. C. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. *Journal of Environmental Education*, 32, 16–21.
- Vorkinn, M., Riese, H. (2001). Environmental concern in a local context. The significance of place attachment. *Environment and Behavior*, 33, 249–263.
- Williams, D. R., Patterson, M. E. (2008). Place, leisure, and well-being. W: J. Eyles, A. Williams (red.), *Sense of place, health, and quality of life* (s. 105–119). England, Hampshire: Ashgate Publishing.
- Williams, D. R., Patterson, M. E., Roggenbuck, J. W., Watson, A. E. (1992). Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place. *Leisure Sciences*, 14, 29–46.
- Williams, D. R., Roggenbuck, J. W. (1989). *Measuring place attachment: Some preliminary results*. Paper presented at the NRPA Symposium on Leisure Research. San Antonio, Texas.
- Williams, D. R., Vaske, J. J. (2003). The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. *Forest Science*, 49, 830–840.
- Zenker, S., Rütter, N. (2014). Is satisfaction the key? The role of citizen satisfaction, place attachment and place brand attitude on positive citizenship behavior. *Cities*, 38, 11–17.

*Place Attachment Scale – Validation of the Polish adaptation
of The Measure of Place Attachment
by D. Williams and J. Vaske (2003)*

Alan Mandal¹, Marcin Moroń²

¹ Faculty of Earth Sciences, University of Silesia in Katowice

² Faculty of Pedagogy and Psychology, University of Silesia in Katowice

ABSTRACT

The article presents the procedure of preparation of the Polish version of the Measure of Place Attachment by D. Williams and J. Vaske (2003). Items of the original scale were translated into Polish by a team of geographers and psychologists, working in the field of place attachment and proficient in English. The Polish version of the Measure of Place Attachment was administered to a group of 620 persons (291 males and 329 females), residing in places of different size, and information on socio demographic, social and physical variables, known to be associated with place attachment (i.e. age, gender, education, length of residence, number of residence moves, family rootedness, sense of safety, ownership of dwelling, type of building), were collected. The two-factorial structure of the Place Attachment Scale (Place identity and Place Dependence) was confirmed. Both subscales have high reliability, $\alpha \geq 0,88$, and the general score of the scale is also reliable, $\alpha = 0,95$. Correlations between socio demographic, social and physical variables, place identity and place dependence confirmed the theoretical validity of the Polish adaptation of the scale.

Key words: *place attachment, place identity, place dependence, Place Attachment Scale*

Złożono: 28.03.2015

Złożono poprawiony tekst: 15.05.2015

Zaakceptowano do druku: 02.10.2015